

виборці повинні віддати свої голоси. При наших виборчих умовах в'яснити це питання не легко. Між кандидатами на членів Держ. Думи й виборцями стоїть висока стіна, через яку одні не чують голосу других. Кандидати не мають змоги одверто й широко розвинути свою програму, а виборці не мають змоги одверто й широко висловити свої бажання. Це, розуміється, дуже утрудняє й ускладняє виборчу справу, проте не можна сказати, щоб зовсім не було змоги порозумітися що до найбільш бажаних кандидатів.

У свій час була опублікована українська виборча платформа, згідно з якою українські виборці мали при найменшій змозі виставити власних кандидатів, а при відсутності такої змоги—голосувати за тих поступових кандидатів, які зобов'язуються обстоювати в Думі українські домагання культурно-національного характеру. Але як у першій, так і в другій випадку українські виборці кожної окремої місцевості повинні раніше порозумітися між собою, щоб досягти повної одностайності й щоб установити внутрішню дисципліну. Після того їм легше буде вести до перемоги своїх власних кандидатів або, в гіршому випадку, вступити в переговори з загально-поступовими організаціями.

Отже завдання моменту—в'яснити точно, скільки є в кожній окремій місцевості українських голосів, і з'організувати українських виборців у щось ціле й одностайне. У політиці нема більшого лиха, як розпорошення сил, і треба подбати, щоб це лихо нас не спіткало.

Дипломатична робота.

I.

Язика, мовляють дипломати, на те тільки і вченено людині, щоб думки свої ховати. Звичайно, що погляд не зовсім не людський, а тільки скажу так, дипломатичний; дипломати—це двоєдушна, брехлива й настирлива порода людей, що звикла говорити не те, що думає, скрізь винищорювати, всіх обдурювати й москаля підсовити,—органічно не можуть собі уявити ні щирої людини, ні тим паче правдивого слова. Скрізь увижається їм підступ, зрада хитрощі—і шукаючи їх, вони сами пускаються на хитрощі, сами підступом заходять сами плутаються в зрапливих учинках. У кожній звичайній справі дошукуються вони насамперед потаємного змісту, кожне одверте слово обертають на всі боки, завжди чатають у думках,—і дошукуються звичайно до того, що не бачуть... що під носом у них робиться. Зете бачуть далеко,—так далеко, що навіть досягти того не можуть звичайними людськими способами.

Єсть такі дипломати не тільки серед професіоналів; трапляються вони взагалі між людьми і дипломатична мірра—звичайна річ серед тих суб'єктів, що чесними й одвертими способами борються за свої інтереси не аугарні, а раз-у-раз кличуть собі на підмогу ту або иншу *vis major*, яку й виставляють за останній аргумент. Ця „дипломатична“ манера, одбавляється певна річ, і в пресі: і тут бачимо силу всяких опротивих людей, що заїдають хліб у справжніх патентованих дипломатів. Візьмемо, напр., хоч

би те, як ставиться така дипломатична преса до українського питання. Українці щось ховають од людського ока, українці чогось не договорюють, українці щось потаємні замисляють—ось звичайний приспів дипломатичної публіцистики, і вона з усієї сили береться, щоб розшифрувати те, що саме ховають, чого не договорюють та що замисляють українці. Ціляють, розшифровуючи, звичайно пальцем у небо, та це їх не збиває—незавбаром анов починають вони своє нищоріння по чужих думках та душах і з торжеством показують вам, що там винищорили. Перед у цьому ведуть, як знаємо, реакційні публіцисти, але багато вже „дипломатів“ од українства народилося й серед тієї частини російського громадянства, що вважає себе за поступову. Тут теж спеціалістів цього діла маємо. Той спеціфичний імперіалізм, в який виродився давній централізм московський, своїм духом переняв уже досить широкі кола й вони тепер дипломатствують без упику.

Особливо така дипломатія показує себе на сторінках „Утра Росіи“, типичного органа отого щиро-московського імперіалізму в ліберальному плащикі; єсть там і спеціаліст цієї справи, а писаннями якого читачі наші мали вже okazію зазнайомитися. Тепер за розшифрування українства взялася вже ціла редакція „Утра Росіи“ і в редакційній статті винодить на чисту воду українство. Українці,—пише почтима газета,—видають за найпершу і єдину мету українського руху національне відродження українського народу та розвиток національної культури і одхрещуються од сепаратизму. Вороги ж українства бачуть у йому навпаки, перш за все бажання політично одірвати Україну од Росії на підставі повної самостійності. „Вопрось спорный“ скромно режмує „Утра Росіи“, але зараз же сміливо береться відповісти на його, взявши за основу матеріял надрукований в 7—8 кн. „Украинской Жизни“. „Цѣлный рядъ напечатанныхъ въ этомъ журналѣ статей,—завважає московська газета,—проникнуты одной и той же тенденціей—не столько къ національному, сколько къ политическому самоопредѣленію Украины. *Открыто и прямо*,—додають дипломати в „Утра Росіи“—*объ этомъ не говорится, но общій смыслъ статей, направленныхъ къ этой именно цѣли, тѣмъ не менше ясенъ и определенъ* (1). І „Утра Росіи“ розшукує той „ясный и определенный общій смыслъ“, розшифровує те, що тягть українці, закриваючись зовсім иншими словами.

Як розшукує й розшифровує? Цитата в статі д. Жаботинського і висновок: автор проповідує „политическую самостоятельность и независимость отъ Россіи“. Цитата в статі д. Садовського і висновок: автор „вскрываетъ лишь дѣйствительныя цѣли и стремленія „украинцевъ“. Цитата з огляду С. П. і висновок: Холмщину треба прилучити до України, „чтобы округлить ея владѣнія (!) до естественно-историческихъ границъ“. І скрізь дипломатичний додаток: автор, мовляв, цього не говорить, але ми, дипломати з „Утра Росіи“, такий уже нях добрий маємо і так наловчилися

(1) „Задачи украинскаго движенія“,—„Утра Росіи“, № 205.

на розшукуванні справжнього змісту, що знаємо краще, що хотів він сказати. А вже загальний висновок московських дипломатів маємо такий: „Дальвійшія питати вважаємъ излишними. Полагаемъ, что и сказанного выше вполне достаточно для характеристики дѣйствительныхъ задачъ и стремленій „украинцевъ“, какъ движенія узко-націоналистическаго и безусловно сепаратистскаго“.

Сакраментальне слово вимовлено. Дипломати своє діло зробили. Тепер черга за „консулами“: нехай роблять своє. А „Утро Россіи“ смирененько одійде собі на бик і дивитиметься: воно за свободу „національнаго самоопредѣленія“ стоїть, воно-ж архіліберальне і в практичні заходи по втихомиренью „сепаратистів“, певна річ, не втручається; його хата з краю... Пальцем ткнув і став у куточок—оце дипломатична робота.

Отже придивимось до неї пильніше.

Сергій Єфремов.

ві обов'язкового до здійснення закону, особливо там, де робітники з тих чи інших причин не згодяться по своїй охоті закладати страхові каси. Як відомо, робітники поодиноких підприємств вже тепер забезпечені від наслідків хвороби не менше, ніж по новому закону, без ніяких, однак, затрат з свого боку. Так, на багатьох наших цукроварнях робітники дістають в контори половину або й цілий заробіток за весь час їх слабування. Можливо, що робітники цих цукроварень одмовляться закладати каси... Можуть трапитися і всякі інші випадки, коли робітники не скоять закладати каси. В таких випадках міністерство твердо радить своїм органам не проявляти особливої поспішності й не вживати ніяких примусових заходів, а постаратися умовити робітників, що каси будуть для них корисні—бо примусити їх управляти касами неможливо*.

З заведеного уривку видно, в якій мірі нові страхові закони уявляють собою дуже непевне благо для багатьох категорій робітників і з якими трудностями доведеться заводити ці закони в життя. При таких умовах участь робітничих представників у всіх стадіях підготовчої роботи по заведенню страхових законів могла б принести велику користь. Робітники приглянулися б ближче до суті нових законів, а потім познайомили б з ними й робітничу масу й, таким чином, не було б потреби застерігати фабричних інспекторів проти „примусових заходів“. А тепер, коли робітникам висловлюється недовіря—останні можуть гадати, що страхові закони несуть їм мало чого доброго. Кінець-кінцем може статися, що при всій неохоті уряду до „примусових заходів“—до них все таки доведеться звернутися.

Чи не краще ж було б аразу звернутися безпосередньо до робітників, ніж здаватися на посередництво промисловців і фабричних інспекторів? Розуміється, це було б далеко краще, й коли на ділі цього не зроблено, то очевидно, що само міністерство вважає страхові закони як таким то вже великим щастям для робітників.

Дипломатична робота.

III.

Обернемося насамперед до цитат, що наводять дипломати з „Утра Россії“ в своєму акті об'язовачення проти українства. З цитатами вона, як звичайно, поводиться дуже... дипломатично, щоб не сказати більше,—в усякому разі на них видно досвідчену до деяких маніпуляцій руку. Починається колекція цитат, напр., з чималенької виписки з статті д. В. Жаботинського, дипломатично названого просто „автором статей (?) „О русском либерализме““. Певна річ, навага на імя автора, популярного єврейського публіциста, значило б просто занехати зовсім і саму цитату, бо хоч багато українців обома руками підпишеться під словами д. Жаботинського, але наводить їх для характеристики „взгляда українців на Россію“—це зробити може хіба людина, що орудує явком тільки на те, щоб думки сховати. Отже призвав д. Жаботинського сховати. Мало того—з його словами зроблено ще й іншу операцію, якої, здається, і дипломат не кожен собі може дозволити.

„Нужна прежде всего свобода народностей в России“,—цитую „Утра Россії“ з статті д. Жаботинського і для ілюстрації, „что именно разуметь украинцы“* в данном слу-

ча: подъ свободой народностей“—бере слова д. Жаботинського про те, що на нас, инородцах, лежить повинність довести першорядну вагу національного питання для Росії. Але характерно, що свою цитату ліберал-паспортисти з „Утра Россії“ починають буквально так: з половини фрази; ще більш характерно, що із середини вони викидають цілі фрази, які надають словам д. Жаботинського зовсім не те значіння, що намагаються відсунути йому наші дипломати. „Мы, инородцы“,—пише д. Жаботинський,—а не кто другой, должны разъ на всегда объяснить либеральной России, что не согласимся раздѣлить общую борьбу на два этапа: сначала „конституция“, а потом „национальный вопрос“. Ибо мы хорошо знаем историю и помним, что во таких случаях стѣтше отстаютъ послѣ первого этапа и голоднымъ прихотится дальше однимъ пробираться сквозь строй. Этого мы не желаем. Или всѣмъ поровну, или въ ничью“**). Сяким дипломатам не сподобалася ця згадка про ситих, і в цитаті „Утра Россії“ ми її не знайдемо, як не знайдемо й епітета „общая“ при слові „борьба“. У звичайних людей заведено в таких випадках, коли щось проминуло, зазначати це крапками,—ну, а дипломати чудесно й без цього обходяться. Але сховавши од читачів пояснення, що єсть „общая борьба“ і чому вона повинна бути справді „общей“, „Утра Россії“ починає докоряти сепаратизмом, та ще як докоряти! „Ясно,—каже воно, констатуючи підкреслені слова,—что подъ свободой народностей украинцы разумеютъ не обще-русскую свободу, которую можетъ дать намъ конституція (настоящая, конечно, а не призракъ ея) и которая, какъ цѣлое, включаетъ въ себя и полноправное национальностей, а нѣчто другое, именно: политическую самостоятельность и независимость отъ России“. Почекайте, почекайте-но: чоловік говорить про „спільну“ справу і доводить, що вона на ділі повинна бути спільною, що інакше ми її не хочемо, як спільно йти крізь усі стадії боротьби, а ви, усе це сховавши, починаєте дорікати нехтуванням спілки!

Звичайні люди такой маневр звуть просто шахрайством, ну а люди, що мають язик на те, щоб думки ховати, навають це може всього тільки дипломатичною роботою... На таку назву ж можу пристати, але все-таки дам пораду нашим дипломатам: більш влучності додайте рукам своїм і не ризикуйте на такі занадто грубі „операції“, а тим паче не ризикуйте на нотації, що, мовляв, українці не признають обще-русского дѣла и обще-русскихъ задачъ, а имѣютъ въ виду лишь свои, украинскія. Мало этого: обще-русскія задачи они не считаютъ даже своими“ і т. д. Такі нотації, навіть взявши на увагу характер дипломатичної роботи, інакше як крайнє безсовістними назвати не можна.

Отакі самі цитати „Утра Россії“ наводять і з інших авторів, що мали нещастя звернути на себе увагу наших дипломатів. Скрізь шукають вони схованих думок, скрізь розшифровують їх і скрізь свої думки видають за цитати, і читають нотації, нотації без кінця і краю, полемизуючи з тим, що самі вигадали. Навіть самі з собою полемизують, або принаймні з глибокодумним виглядом такі істияні прорізають, од яких смішливий чоловік може дістати кольку в животі. Напр., наші ліберал-паспортисти дуже не вхвалили такого „взгляда українців на Россію“: „Эго жилъ въ Австріи и на Балкасахъ, тотъ знаетъ, что чехи и сербы только любятъ пугать нѣмца русскимъ призракомъ. Но если-бы Крамаржу или Миловановичу ночью приснилось, что отъчизны ихъ инкорпорированы въ руссiйское подданство, оба они проснулись-бы въ холодномъ поту“. Негарний цей „український погляд“ і дипломати

*) До речі: увесь час „Утра Россії“ бере слово „українці“ в лашці. Що власне воно цим хоче довести? І що за чудну манеру за своїм тобці ці „ліберали“, що навіть у публіцистиці не можуть обійтися без „согласования именъ“, без розшукування, чи поправді хто себе іменую так, як іменую. Чисті тобі „паспортисти“ з поліцейського участя!

Його не вхвалили. Не вхвалили на першій сторінці „Утра Россія“. А вже на другій, забувши про це, сами заговорили про різницю між „на-
стоящею конституцією“ та „призра-
комъ ея“. Крамарж та Милованович,
смію думати, бачили „настоящую кон-
ституцію“ і на „призракъ“ їх не за-
маниш,—це раз. А друге—уявляю со-
бі фізіономію наших дипломатів, ко-
ли-б їм приснилося, що вони опини-
лися, скажемо, під ласкавою владою
Його величності негуса абисинсько-
го... Тѣ-то зраділи-б! А особливо, ко-
ли-б їм ще показати власні їхні голо-
ви, половою напхані... Не диво-ж, що
не зрозуміють в редакції „Утра Рос-
сія“, чого тому Крамаржу з Милова-
новичем лякатись, напр., „синемун-
дирного часового“ або перспективи
одбувати передзборчі зібрання в ко-
стюмі праотця Адама в парні... Що-ж
тут такого? Дай, Боже, їй по вік! Тіль-
ки, все-ж таки, на віщо за справжньою
конституцією зітхають в редакції „Ут-
ра Россія?“

Передипломатили їй тут на один
бік наші дипломати. Але зараз поба-
чимо, чи треба було взагалі їм хапа-
тись таких дипломатичних способів,
як підроблювання цитат, чи це вже
просто „изъ любви къ искусству“
зроблено.

Сергій Ефремов.

ти. Очевидно, цю елементарну істину починають, нарешті, розуміти і в вищих урядових сферах. Принаймні, ніяка часу тому були поширилися дуже вперті чутки про блявку одставку теперішнього міністра освіти. Писали, що сфері невдоволені з його діяльності, бо наслідком її явилось не задоволення школи, а дезорганізація. Писали ще, що місячний одпуск міністра освіти вважається за одпуск honorig сауса, після якого він подасться в одставку. Та ці чутки так швидко зникли, як швидко й з'явилися. Газети астролога тепер зазначають, що справу в одставку Кассо відкладено до скликання четвертої Думи, бо уряд ніби то не хоче саме перед виборами показувати свою не-об'єднаність.

Що в цих чутках правда, а що вигадка—сказати трудно. Нема сумніву тільки в одному: що теперішня політика міністерства освіти не може вважатися щасливою і вимагає зміни. Чи ця зміна стане за міністерства Кассо чи за якого-небудь іншого міністра—це великого значіння не має, бо головна суть не в людях, а в системі. У всяким разі, краще потрібно хоч трішки зменшити теперішню „популярність“ міністерства освіти: чим менше про нього будуть писати, тим більше це свідчатиме, що становище його нормальне.

Дипломатична робота.

III.

Не раз вже дипломати з „Утра Росії“ виражали свого зважливого товариша, відомого д. Кашкарова, щоб він ознаймив про пошану Іхню до *культури* українського руху,—пошану, якої ніхто у них не прохав і не запобігав. І не раз так само виражали вони того ж таки спритного чоловічка, щоб остро засудив *політичне* українство, чи то пак, во Іхній термінології, мазепиство (так і писали ці ліберал-паспортисти: „мазепиство“). Як він там ознаймував і як засуджував—про це тепер не говоримо. Але цікаво зазначити одну рису цюх дипломатичних аллюрів. Усякий прояв українства вони кінцень-кінцем зводили до політики й підводили під азафему, так що коли не зовсім виразно зазначали, чому вони спочувують непрохаві, то зовсім ясно казали, що вони проклинають: виходило, що все чим живе і дихає український рух. Звичайно, що таким зручним манером дуже легко було відшукувати „мазепиство“, „сепаратизм“, „отд'єлення ось Росії“ й інші такі жуцеля, осьбаво, коли одкинути ще на бік усяку сором'язливість що до способів полемики, підробки цитат і т. в. Тут сепаратизму того стільки вже вистить, що хоч лопатую горни. І „Утро Росії“, вівроку йому, здавна вже цим спасенним ділом захоплює.

Тим часом, коли брати дійсно політичний сепаратизм, думки про дійсне відокремлення України від Росії, то нема мабуть вимагання, менш популярного серед сучасного українства. Добре те чи зле—тут не говоримо, але це факт, якого тільки дипломати не бачуть, бо все тільки потайних думок шукають, і ніколи їм до фактів додивляться. „Обрачаєсь в частности къ украинскому населению Россійскаго государства,—писав напр. ще Драгоманов,—мы должны сказать, что по нашему мнѣнію сколько-нибудь реальное понимание положенія и интересов этого населенія должно привести къ убѣжденію, что не только въ настоящее время свобода и развитіе его тѣсно связаны съ свободой и развитіемъ другихъ населеній Россіи, но что и вообще отдѣленіе украинскаго населенія отъ другихъ областей Россіи въ сеобое государство (политическій сепаратизмъ) есть вещь не только во всякомъ случаѣ крайне трудная, если

не невозможная,—но, при извѣстныхъ условіяхъ, вовсе не нужная для какихъ бы то ни было интересовъ украинскаго народа“ *). Коли ми після Драгоманова обернемося до політичних програм українських партій, то в жадній не знайдемо навіть натяку на відокремлення, хоч домагання автономії розроблено в них досить докладно. І дипломати, що вилівають кожному дрібницю з української публіцистики, що по своєму перетолкують і підроблюють її, не хотять бачити одих цілком ясних заяв, на зразок наведеної допору з Драгоманова. Просто не знаєш, чому більш тут дивуватися, чи колосальній безсоромності, чи безмежному нещутству наших дипломатів!

Але міркують вони, коли-б не було сепаратизму, то на віщо-ж українцям виставляти якісь свої політичні домагання? Адже-ж,—раз-у-раз усювіщає „инородці“, „Утро Росії“—„конституція (настоящая, конечно, а не призракъ ея)... какъ цѣлое, включаетъ въ себя и полноправіе національностей“). Ні на чому, може не одбояся так оте безмежне нещутво наших дипломатів, як на цьому саме думки. Конституція, сама найширша, не рішає як раз питання про права національні; мало того, парламента централізованої держави може стати тільки новим, могутим знаряддям національного гніту й нерівності. Французька республіка, централізована до останніх меж, задушила місцеве самоврядування, задушила всі прояви місцевого життя, і натомість втворила ту бюрократичну веретву, що не раз ставила на карту й питання про саму політичну волю. І хіба ми не можемо уявити собі, що з цього погляду нароєкта може і в Росії централізаторська конституція? Та й уявляти не треба, бо ми вже бачимо. Дума—та сама безсильна Дума, що всі позиції тихо-мирно поздавала,—в одному тільки виявила і досить запалу, і впертості, й ініціативи, і те одне було—національний гніт. Згадаймо лиш Фявлячдію, питання про Холмщину, націоналістичне земство на правобічній Україні та в Вілорусії, народною освіті й суд без народних мов, погромну агітацію з думської трибуни і т. и.—згадаймо і подивуймося на мудрість наших дипломатів, що спокують нас „настоящею конституцією“... На жаль, як ми добре знаємо, і сама краща конституція сама національного питання не розв'язує; на жаль, справді раз-у-раз буває що „сїтме, як влучно мовляв д. Жаботинський, отстають послѣ перваго етапа и голодныя приходится дальше однимъ пробираться сквозь строй“; на жаль, не може бути волі за централістичного ладу, або „централизація и свобода—вещи взаимно другъ друга исключаютъ“ *) на жаль, сїтмим же будеш з улещвання „сїтним ділом“, за яке потім доводиться власною шкурою одбувати... Цього ми не хочемо, улещанням не віримо, хоч би які золоті грушки „потім“, „коли“ обіцали нам централізатори. Навпаки, ми хочемо, що коли вже спільне діло, то нехай буде справді спільним завжди, а не до певного тільки часу, поки сїтмим буде користь щоб потім обернутися проти своїх голодних спільників.

Вона вже й тепер обернулася. Обернулася „безъ всякихъ думсмысленностей и поблажек“, виступають підступом, з наклепами, фальшуванням наших думок,—одне слово, з усякою тією дипломатичною роботою, од якої гідко й одворотно робиться людям, що до таких штук не звикли. Але цю роботу ми теж добре розуміємо і цінімо її так, як вона того варта.

Сергій Єфремов.

*) М. П. Драгоманов—Собраніе политич. сочиненій, т. I, стр. 301. Між иним Драгоманов справді вказує, що, відокремившись од Росії, Україна втратила б залісні землі для своєї колонізації на сході, а також одгородилася б і од своїх земляків, на яких-ні та на Кубані.

*) Драгоманов,—ibid., т. II, стор. 401.